

اهداف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوره ریاست جمهوری دکتر روحانی در

دولت یازدهم

حامد محقق نیا^۱ - جعفر رضاخانی^۲ - محمدرضا داوطلب وظیفه^۳ - رحیم رضوانپور^۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۵/۱۳ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۷/۳

چکیده:

تا قبل از انقلاب اسلامی ایران، ایران رویکرد امنیتی خود در منطقه را در ائتلاف با غرب و به ویژه ایالات متحده آمریکا تعریف کرده بود و به همراه عربستان سعودی، در چارچوب استراتژی امنیتی دوستونی مورد حمایت غرب نقش آفرینی می‌کرد.^۵ ایران پس از انقلاب و استقرار جمهوری اسلامی ایران در جهت اتخاذ سیاست امنیتی مستقل حرکت کرد و سعی کرد تا خود را خارج از استراتژی‌ها و رویکردهای بلوک شرق و غرب تعریف کند. در این راستا همکاری و مشارکت با حکومت‌های منطقه خاورمیانه در جهت شکل دهی به ترتیبات امنیتی منطقه‌ای در الویت قرار گرفت. سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نیز مانند سایر کشورها تحت تاثیر عوامل و متغیرهایی در سه سطح داخلی، خارجی و فردی قرار دارد. سیاست خارجی ایران، مانند هر پدیده و فرآیند سیاسی دیگر در خلاء شکل نمی‌گیرد، بلکه معلول بستر، بافت و شرایط اجتماعی، فرهنگی، جغرافیایی و اقتصادی خاص این کشور می‌باشد. در این نوشتار سعی می‌شود به این سؤال که آیا اهداف مورد نظر در سیاست خارجی دولت یازدهم، جمهوری اسلامی ایران را به عنوان کشوری توسعه‌گرا و قدرتمند در خاورمیانه مطرح می‌کند؟ پاسخ داده شود. فرضیه این مقاله نیز "نفوذ گفتمان در دولت یازدهم" را مولفه اصلی توسعه و پیشرفت جمهوری اسلامی ایران را به عنوان قدرت برتر منطقه‌ای می‌شناسد.

واژگان کلیدی: سیاست خارجی، اهداف، ریاست جمهوری روحانی، تعامل، دولت توسعه‌گرا،

احترام متقابل، منطقه‌گرایی

^۱ - عضو هیئت علمی، گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، خوزستان، ایران

^۲ - دانشجوی دکتری، روابط بین‌الملل، واحد بین‌الملل خرمشهر، خلیج فارس، خوزستان، ایران

^۳ - دانشجوی دکتری، روابط بین‌الملل، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

^۴ - دانشجوی دکتری، روابط بین‌الملل، واحد اهواز، خوزستان، ایران

مقدمه:

دولت یازدهم در عرصه سیاست خارجی باید تمامی تلاش خود را برای ایجاد زمینه و انگیزه برای رشد و توسعه اقتصادی مهیا سازد به عبارت دیگر دولت موفق، دولتی است که به عنوان جاده صاف کن رشد و توسعه اقتصادی کشور عمل می‌کند. سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران یکی از موضوعات مهم و جذاب جهت تحلیل‌گران حوزه روابط بین‌الملل است که همیشه در کانون مسائل سیاسی کشور قرار دارد. بنابراین اگر هدف یک کشور توسعه، بالا بردن امنیت یا هر هدف دیگر باشد، باید هویت خود را به شکلی تعریف کند که در راستای رسیدن به آن هدف باشد. به عبارت دیگر با هر هویتی نمی‌توان به توسعه اقتصادی دست یافت. به عنوان مثال، در این زمینه می‌توان به تجربه کره شمالی و جنوبی اشاره کرد، کره شمالی با تعریف خود به عنوان کشوری غیرمسئول و انجام اقدامات تهدیدزا، علی‌رغم آن که بخش اعظم منابع طبیعی و انسانی دو کره را در اختیار داشته و دارد، امروزه با مشکل تامین ساده‌ترین نیازهای اولیه شهروندان خود مواجه است. در مقابل کره جنوبی با تعریفی دیگر از هویت و با نشان دادن خود به عنوان کشوری مسئول که توسعه اقتصادی آن برای سایرین خطری محسوب نمی‌شود، توانسته بخشی از بازارهای جهانی را به خود اختصاص دهد و سرنوشت بسیار متفاوتی از همسایه شمالی برای شهروندانش رقم بزند.

سیاست خارجی روحانی که می‌توان آن را در قالب تعامل سازنده با جهان تثبیت کرد، همخوانی بیشتری را با نظریه «دولت توسعه‌گرا» دارد. ایده دولت توسعه‌گرا بدین معناست که دولت در عرصه سیاست خارجی باید تمامی تلاش خود را برای ایجاد زمینه و انگیزه برای رشد و توسعه اقتصادی مهیا سازد. به عبارت دیگر دولت موفق، دولتی است که به عنوان جاده صاف کن رشد و توسعه اقتصادی کشور عمل می‌کند و فضا را برای اقتصادی شدن و اقتصادی دیدن و در نتیجه تعامل با جهان، جذب سرمایه‌ها و تکنولوژی‌های بین‌المللی مهیا می‌سازد. در این زمینه می‌توان به تجربه کشورهای هم‌چون چین و کره اشاره کرد که عملاً به عنوان موفق‌ترین دولت‌های توسعه‌گرا در عرصه جهانی شناخته می‌شوند.

امروزه رشد و توسعه اقتصادی، اگر نگوییم مهم‌ترین، حداقل یکی از محوری‌ترین حوزه رقابت کشورها در عرصه بین‌المللی محسوب می‌شود. رشد و توسعه اقتصادی نه تنها عامل رفاه و

آسایش مردم یک کشور و در نتیجه افزایش مشروعیت، مشارکت، انسجام و وحدت در عرصه داخلی می‌شود، بلکه در عرصه بین‌المللی نیز بر اعتبار، جایگاه، نفوذ و در نتیجه قدرت یک کشور می‌افزاید. یکی از مهم‌ترین محورهایی که جایگاه یک کشور را در عرصه بین‌المللی مشخص می‌کند، میزان رشد و توسعه اقتصادی و یا به تعبیری میزان ثروت آنست که در نهایت خیلی سریع به قدرت در ابعاد مختلف سخت و نرم و در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی تبدیل می‌شود. وظیفه اصلی دولت توسعه‌گرا فراهم کردن شرایط و فضا برای رشد و توسعه اقتصادی در عرصه داخلی و بین‌المللی است.

در عرصه بین‌المللی، مهم‌ترین مسئله و وظیفه دولت توسعه‌گرا، ارائه و معرفی هویتی صلح‌طلب و مسالمت‌آمیز از کشور است. در این زمینه کشوری که قصد دارد فرایند رشد و توسعه را خیلی سریع طی کند، می‌بایست قبل از هر چیز هویتی از خود ارائه کند که دیگران رشد و توسعه آن را به عنوان یک تهدید در نظر نگیرند. تنها در این صورت است که سایر کشورها عملاً با تعامل و گسترش روابط، عملاً به تحقق اهداف آن کشور کمک می‌کنند. بر این مبنا، می‌بایست اقدامات و سیاست‌های در زمینه‌های همچون تنش‌زدایی، اعتماد سازی، بهبود چهره و اعتبار در اولویت قرار گیرد تا عملاً سیاست خارجی در راستای ارائه هویتی صلح‌طلب و مسالمت‌آمیز قرار گیرد.

بر اساس شواهد و قرائن موجود، به خصوص آثار، عملکرد و سخنرانی‌های روحانی، دولت یازدهم بیشترین نزدیکی را با چنین دولتی خواهد داشت. در این زمینه می‌توان به سیاست اعلامی و تلاش‌های روحانی برای ایجاد وفاق ملی و اجماع و استفاده از همه نخبگان از همه طیف‌ها در عرصه سیاسی و اقتصادی کشور، طرح ایده تعامل سازنده با جهان با محورهایی همچون تنش‌زدایی، اعتمادسازی، شفافیت و بهبود چهره و اعتبار اشاره کرد. روحانی با طرح این موضوع که باید رشد و توسعه اقتصادی در اولویت قرار گیرد و برای این کار باید با تمامی کشورهای جهان به خصوص کشورهای پیشرفته تعامل داشت، عملاً به وظایف و اهداف یک دولت توسعه‌گرا اشاره کرده‌اند. لذا برای تحقق این مهم در ادامه به اهداف و اولویت‌های راهبردی دولت یازدهم در حوزه‌های ذیل اشاره می‌شود: حوزه اقتصادی؛ حوزه اجتماعی؛ حوزه فرهنگی؛ حوزه سیاست خارجی و... لازم به ذکر است که این حوزه‌ها با یکدیگر تعامل و ارتباط داشته و

در اهداف، راهبردها و اولویت‌های راهبردی اشتراکاتی دارند اما به خاطر سهولت فهم به صورت تفکیکی ارایه می‌شوند. پس از معرفی سه حوزه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که به طرح مسائلی در داخل کشور دلالت دارند؛ حوزه سیاست خارجی به طور دقیق و کامل شرح داده خواهد شد.

حوزه اقتصادی

اقتصاد، حوزه‌ای است که موثر بر رفاه و رضایت زندگی روزانه مردم است. مقبولیت نظام در گرو کارآمدی از جمله کارآمدی اقتصادی آن است. هدف نهایی برنامه اقتصادی دولت یازدهم بهبود وضعیت رفاهی مردم (افزایش قدرت خرید خانوار و کاهش شکاف درآمدی) است. در ادامه، اهداف و اولویت‌های راهبردی حوزه اقتصادی در نقشه راه حوزه اقتصاد ترسیم و تشریح شده‌اند که به شرح ذیل می‌باشند: بهبود وضعیت رفاهی مردم، کاهش تورم و افزایش قدرت خرید خانوار؛ شغل آفرینی پایدار و مهار بیکاری؛ کاهش فقر و شکاف درآمدی و گسترش عدالت اقتصادی؛ ایجاد تعادل در بازارهای مختلف (کالا، سرمایه و...); تعامل سازنده با اقتصاد جهانی؛ تحکیم بنیانهای اقتصاد داخلی (اقتصاد مقاومتی و اقدام و عمل)؛

دیدگاه‌های اقتصادی حسن روحانی هفتمین رئیس‌جمهور ایران در بلند مدت توسعه اقتصادی و در کوتاه مدت افزایش قدرت خرید خانوارها، رشد تولید ملی، افزایش کافی سرمایه‌گذاری، اجرایی شدن سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و بهتر شدن فضای کسب و کار می‌باشد. حسن روحانی معتقد است در کوتاه مدت، بهتر شدن وضع اقتصادی مردم باید با افزایش قدرت خرید خانوارها و کم شدن فاصله درآمدی دهک‌های بالا و پایین محقق شود. وی کسب این اهداف را در گرو تولید ثروت ملی و توزیع عادلانه ثروت ملی می‌داند. حسن روحانی بر این باور است که اگر ثروت ملی تولید نشود، باید فقر توزیع شود. وی می‌گوید تولید ثروت ملی باعث افزایش درآمد واقعی سرانه می‌گردد و توزیع عادلانه ثروت ملی با هدف افزایش کمک‌های مستقیم و غیرمستقیم به اقشار کم‌درآمد می‌باشد. روحانی مقصود اقتصادی دولت تدبیر و امید را در دوره ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶، افزایش درآمد واقعی خانوار - های ایرانی و افزایش کمک‌های مستقیم و غیرمستقیم به اقشار کم درآمد برشمرده است. حسن روحانی در خصوص خط مشی اقتصادی دولت می‌گوید که در این زمینه روش‌های

مختلفی وجود دارد؛ یک روش معتقد است دولت باید پروژه اجرا کند، روش دوم معتقد است دولت باید اعتبارات را تقسیم کند و روش سوم می‌گوید دولت باید به دنبال خصوصی‌سازی باشد. روش چهارم هم معتقد است وظیفه اصلی دولت این است که محیط کسب و کار را آماده و بهبود بخشد تا تولید در بخش صنعت و کشاورزی و خدمات رونق پیدا کند. در حوزه اقتصاد مقاومتی، روحانی به بحث اقتصاد مقاومتی اشاره کرده‌اند که به خلاصه‌ای از آن به شرح ذیل اشاره می‌شود: اقتصاد مقاومتی به این معنا هست که برویم به سمت تولید داخلی، اقتصاد مقاومتی به این هست که ما کاری نکنیم که اهداف اقتصادی مان را دنبال کنیم و به آن رشد هشت درصد بتوانیم برسیم. اقتصاد مقاومتی این است که نگذاریم بیکار در جامعه ما باشد، اقتصاد مقاومتی این است که خرج‌های بی‌جای دولت را کم کنیم. اقتصاد مقاومتی این است که به جای شعار، برنامه ریزی کنیم و کار کنیم اقتصاد مقاومتی این است که مداوم واردات زیاد نشه مداوم تولید داخلی ما افزوده بشه اقتصاد مقاومتی به این هست که ما با استقامت اهداف اقتصادی را دنبال کنیم.

حوزه اجتماعی

توسعه اجتماعی، رویکرد دولت در سال‌های آینده خواهد بود. منظور از رویکرد مبتنی بر توسعه اجتماعی آن است که در برنامه‌های دولت، اهداف متعدد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی به صورت کلنگر در نظر گرفته می‌شوند، فرایند توسعه در ارتباط با ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی برنامه ریزی و عملی می‌گردد. دستاوردهای توسعه بر حسب میزان تأمین پایدار نیازهای فردی و گروهی مردم ایران ارزیابی خواهد شد. سعی می‌شود تا حداکثر مشارکت مردم در برنامه ریزی، تأمین منابع، اجرا و ارزیابی برنامه‌ها و طرح‌های توسعه تضمین شود و شاخص‌های اجتماعی در مقابل شاخص‌های مرتبط به بازار و دولت به فراموشی سپرده نمی‌شود. توسعه اجتماعی به میزان افزایش انسجام اجتماعی و هم‌چنین پاسخگو کردن کارگزاران و سازمان‌های صاحب قدرت در برابر مردم نیز هست. توسعه اجتماعی در برگیرنده تأمین رفاه افراد و هم‌چنین تداوم پایداری جامعه است. جامعه‌ای در مسیر توسعه اجتماعی است که:

امکان و فرصتی برای جامعه فراهم سازد تا در فعالیت اقتصادی مشارکت جویند و برای تأمین نیازهای خود تلاش کنند؛

دسترسی بدون تبعیض به خدمات و تأمین اجتماعی را برای آحاد جامعه مهیا سازد؛
فرصتها برای کسب درآمد، دارایی و ارتقای کیفیت زندگی مردم به صورت عادلانه توزیع شود؛

همه گروه‌ها و اقشار جامعه فرصت داشته باشند تا آگاهانه و مسئولانه در امور مختلف نظام اجتماعی مشارکت کنند؛

عدالت اجتماعی و اقتصادی به گونه‌ای محقق گردد که تأمین نیازهای گروه‌ها و اقشار مختلف در سطح رضایت بخشی صورت گیرد؛

توزیع مناسب و عادلانه برخوردار از مواهب و امکانات جامعه برای همگان ایجاد شود؛
کیفیت خدمات بهداشتی، آموزشی و توان اقتصادی در آن دائماً بهبود یابد؛
فضای اجتماعی برای بروز خلاقیت، آزادی، و بروز انرژی‌های انسانی بر اساس ارزش‌ها و هنجارهای برآمده از فرهنگ جامعه به صورت مداوم بهتر شود. دولت یازدهم بر مبنای شرایط کشور، خواستها و مطالبات مردم، می‌کوشد تا توسعه اجتماعی را با اهداف راهبردی زیر پیگیری کند:

- دستیابی به جامعه‌های اخلاقی و دیندار
- تحقق توسعه عادلانه و پایدار
- شهروندانی با حقوق و آزادی مسئولانه
- دستیابی به جامعه‌هایی با حداقل خشونت
- ایجاد جامعه‌هایی به دور از فقر، فساد و تبعیض
- انسجام اجتماعی با حفظ تنوع فرهنگی
- تحقق خانواده‌های شاد و امیدوار

برای محقق شدن موارد فوق لازم است الویت‌های زیر تدوین شوند:

- ۱- تقویت نهادها و ساختارهای اجتماعی
- ۲- تقویت رفتارهای اجتماعی مطلوب و بهبود آسیب‌های اجتماعی

- ۳- تقویت، ترویج و تعمیق اخلاق و آموزه‌های اسلام در مناسبات و روابط اجتماعی
- ۴- تقویت مشارکت اجتماعی
- ۵- مبارزه با فساد، تبعیض، رانت خواری و رشوه خواری
- ۶- تقویت انسجام اجتماعی

حوزه فرهنگی

منظور از دیپلماسی فرهنگی تلاش برای درک، آگاهی، مشارکت و تأثیر بر افکار عمومی، نهادها، سازمان‌ها و دولت‌های سایر کشورها است. در این فرایند، فرهنگ یک ملت به جهان بیرون عرضه می‌شود.

با چنین تعریفی، درک سنتی دیپلماسی که بیشتر به چانه‌زنی‌های دیپلمات‌ها در پشت درهای بسته محدود می‌شد کاملاً متحول می‌شود. یعنی در کنار بازیگران رسمی عرصه دیپلماسی، فضای تازه و گسترده‌ای نیز برای نقش‌آفرینی بازیگران فرهنگی و سازمان‌های مدنی در عرصه سیاست خارجی گشوده می‌شود. مهارت و استفاده از ظرفیت فرهنگی کشور برای اعتمادسازی و تعامل فرهنگی و بینا فرهنگی که مشخصه اصلی دیپلماسی فرهنگی است نوعی بازی برد-برد را به پیش می‌کشد. دیپلماسی فرهنگی بر پایه مشارکت، همگرایی و تبادل استوار است. در سخنرانی آقای روحانی در سازمان ملل تأکید شده بود که میزان در هم تنیدگی کشورهای جهان در مختصات کنونی جهانی شدن به گونه‌ای است که دیگر بازی برد-باخت معنا ندارد.

از سوی دیگر خود «فرهنگ» را باید در چنان مفهومی وسیع و گشوده به روی «دیگری» در نظر گرفت که به کار دیپلماسی فرهنگی آید. فرهنگ را نباید به مفهوم یک «پناهگاه» بسته به روی ارتباطات در نظر گرفت، بلکه بیشتر زوج مفهومی «فرهنگ-ارتباطات» مدنظر است. فرهنگ ایران، گفتگو با سید رضا صالحی امیری)

توسعه فرهنگ، یکی از محورهای برجسته و اساسی برنامه دولت یازدهم است که اهداف و الویت‌های راهبردی در این حوزه به قرار زیر می‌باشند:

- ۱- نیل به جامعه قرآنی، اخلاقی و متعالی
- ۲- افزایش همبستگی ملی در عین خلاقیت و تکثر فرهنگی

- ۳- توسعه عدالت فرهنگی در دسترسی به فضا و فرآورده‌های فرهنگی
- ۴- سهیم کردن بخش فرهنگ در فرآیندهای توسعه
- ۵- تقویت تولید علمی در کشور و حرکت به سوی جامعه‌های دانش بنیان
- ۶- افزایش سهم ایرانگردی و جهانگردی در اقتصاد ملی

حوزه سیاست خارجی و اهداف و الویت‌های راهبردی دولت روحانی

سیاست خارجی دولت تدبیر و امید را می‌توان حول محورهایی همچون تعامل گرایی، احترام و اعتماد متقابل، دیپلماسی برد-برد، نفی خشونت و افراط، تنش زدایی، منطقه گرایی، صلح و ثبات در منطقه و حمایت از مظلوم ارزیابی کرد. حسن روحانی به دنبال آن است تا طرحی نو دراندازد و شیوه اداره سیاست خارجی را با توجه به شرایط و مقتضیات بین‌المللی به روز و موثر از همه ابزارهای در دسترس استفاده کند. لذا در ذیل به تشریح اهداف مورد نظر دولت یازدهم اشاره می‌شود:

تعامل گرایی

رویکرد سیاست کنونی دولت ایران تأکید بر تعامل به جای تقابل، و بر آشتی به جای دشمنی و خصومت، و بر دنبال کردن امنیت پایدار به جای تجدید نظر طلبی و برهم زدن نظم منطقه‌ای و بین‌المللی کنونی است. روحانی با صراحت اعلام کرد که به دنبال رابطه و تعامل با کشورهای دنیا بر اساس احترام متقابل است و این اقدام نه تنها به نفع ایران بلکه به نفع همه جهان است. وی اولویت سیاست خارجی را روابط دوستانه و نزدیک با همه همسایگان عنوان کرد. در تعاملات بین‌المللی، دولت تلاش خواهد نمود تا با ایجاد اعتماد متقابل بهتر و بیشتر بین ایران و کشورهای منطقه و جهان، امنیت ملی و پیرامونی خود را گسترش دهد. تنها راه تعامل با ایران، گفتگو از جایگاه برابر، اعتماد سازی متقابل و احترام دوجانبه، تنش زدایی و کاستی از خصومت‌هاست. تعامل سازنده براساس احترام متقابل و منافع مشترک و از موضع برابر، مبنای روابط ما با سایر کشورها را تشکیل خواهد داد و بر این اساس، متناسب با رفتار و برخورد طرف‌های مقابل در جهت بهبود و ارتقای روابط حرکت خواهیم کرد. به صراحت می‌گوییم اگر پاسخ مناسب می‌خواهید، نه با زبان تحریم، که با زبان تکریم با ایران سخن بگویید.

ایران با ارایه چهره‌ای مثبت برای حل مسایل مختلف بین‌المللی علاقه مندی خود را به تعامل با همه کشورهای جهان برای حل موضوع های مختلف نشان داده است. نمونه این رویکرد را هنگامی شاهد بودیم که بسیاری از کارشناسان داخلی و خارجی، گفتگوهای هسته‌ای را بی ثمر می دانستند اما تاکید بر ادامه رایزنی‌ها و تعامل نشان داد که برای ایران، دوری از انزوا و تلاش برای ورود در عرصه‌های جهانی موفقیت آمیز خواهد بود و نه تنها امری شدنی بلکه ضروری است. رییس جمهوری در همایش روسای نمایندگی‌های ایران در خارج از کشور در ۲۰ مرداد ۱۳۹۳ نیز تاکید کرد: مبنای ما در سیاست خارجی، در مذاکرات هسته‌ای و در تعامل با جهان، خواست ملت است.

احترام و اعتماد متقابل

قدرت‌های جهانی سعی دارند در مناسبات بین‌المللی با نگاه از بالا به پایین، خواسته‌های خود را در تعاملات بین‌المللی بر کشورهای ضعیف تحمیل کنند اما روحانی از همان ابتدای دوران ریاست جمهوری بر لزوم رعایت حقوق و احترام مردم ایران برای رسیدن به صلح و حل مشکلات تاکید کرد. رییس دولت تدبیر و امید در یکی از نخستین سفرهای خارجی خود در نشست سران سازمان همکاری شانگ‌های به بیشکک قرقیزستان رفت و تاکید داشت: زبان جامعه بشری امروز، باید زبان تفاهم و تکریم باشد. متأسفانه برخی قدرت‌ها هنوز نتوانسته‌اند خود را از دایره مناسبات استعماری کهن بیرون کشند و همچنان طبق عادت دیرینه، با دیگر ملتها فقط با زبان زور سخن می‌گویند. وی گفت: من اعلام می‌کنم که با عزم سیاسی، احترام متقابل و تامین منافع مشترک و تنها از طریق تحقق عینی حقوق مردم ایران می‌توان صلح آمیز بودن برنامه هسته‌ای ایران را تضمین کرد. با اعتماد سازی متقابل می‌توان در یک دوره زمانی کوتاه به این تضمین متقابل دست یافت. رییس جمهور در سخنرانی خود در مجمع عمومی سازمان ملل نیز به صراحت اعلام کرد: ایران به دنبال تعامل سازنده بر اساس احترام متقابل و منافع مشترک با دیگر کشورهاست و در این چارچوب در پی افزایش تنش با ایالات متحده آمریکا نیز نیست. در این چارچوب موضع برابر، احترام متقابل و اصول مسلم شناخته شده بین‌المللی باید مبنا باشد؛ البته در این زمینه انتظار ما از واشنگتن شنیدن صدای واحد است. آمریکا همواره در تلاش بوده است تا جمهوری اسلامی ایران را ناقض

حقوق بشر، ضد دموکراتیک، حامی تروریسم و جنگ طلب جلوه دهد. هدف نهایی این کشور نیز، امنیتی کردن جمهوری اسلامی و معرفی آن به عنوان تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی است. براین اساس، جمهوری اسلامی ایران یکی از اهداف سیاست خارجی خود را کسب شهرت و افزایش اعتبار بین‌المللی قرار داده است. تامین این هدف در سه مرحله صورت می‌گیرد: نخست، خنثی سازی تبلیغات و تصاویر غیر واقعی ارائه شده از سوی دشمنان و مخالفان انقلاب اسلامی است. دوم، ارائه تصویر واقعی و مثبت از جمهوری اسلامی در انظار و افکار عمومی بین‌المللی. زیرا کشورها براساس برداشت و تصویری که از ایران دارند به تنظیم مناسبات و برقراری روابط با آن اقدام می‌کنند. همچنین جمهوری اسلامی بر پایه میزان قدر و منزلتی که نزد دیگران دارد، می‌تواند به پیگیری و تامین منافع و اهداف خود مبادرت ورزد.

مرحله سوم در راه کسب حیثیت و وجهه بین‌المللی، نمونه سازی و الگو پردازی از جمهوری اسلامی است. چون انقلاب اسلامی، یک انقلاب فراملی است که اهدافی را فراتر از مرزهای ملی جستجو می‌کند و رسالتی جهانی برای خود قائل است، بنابراین جمهوری اسلامی درصدد بوده تا با ارائه یک حکومت و نظام سیاسی الگو، الهام بخش کشورهای اسلامی، جهان سوم و دیگر کشورها در سطح بین‌الملل باشد. نهایتاً اینکه عامل اعتبار بعضی از کشورها قدرت نرم به معنای توانایی‌هایی تمدنی، فرهنگی، علمی، ایدئولوژیک و ارزش‌های ملی است که از آن برای دستیابی به اعتبار بین‌المللی بهره می‌گیرند و جمهوری اسلامی در این دسته از کشورها قرار دارد. (فیروز آبادی، ۱۳۹۱: ۷۸)

دیپلماسی برد- برد

این از اصول دیپلماسی در روابط بین‌الملل است که در مذاکرات، همه طرف‌ها با چانه زنی برخی امتیازات را می‌دهند تا برخی منافع را تصاحب کنند. اکنون دوران بازی با حاصل جمع صفر در روابط میان کشورها که برد یک طرف متضمن باخت طرف دیگری باشد به سر آمده است و تعاملات با رویکرد حاصل جمع مثبت دنبال می‌شود که در آن هر دو طرف با رضایت و نه از روی اکراه توافقی را می‌پذیرند و در عین اینکه امتیازاتی را کسب می‌کنند امتیازاتی را به رقیب خود می‌دهند. روحانی نیز از همان روزهای نخست بر این رویکرد در تعامل با قدرتها تاکید داشت و در گفتگوی تلویزیونی خود در ۱۹ شهریور سال ۹۳ گفت: وقتی کسی بازنده

است، تحمل نخواهد کرد و ادامه نخواهد داد. برای ادامه کار می توانیم بازی برد - برد داشته باشیم و ما برای بازی برد - برد آماده هستیم.

روحانی در گفتگو با شبکه «ان بی سی» آمریکا در ۲۹ شهریور همان سال نیز به تشریح رویکرد برد- برد پرداخت و گفت: معنای برد - برد این است که کشورهای طرف مذاکره به حقوق حقه قانونی صلح آمیز هسته‌ای ایران اذعان و پذیرش داشته باشند و از طرف ما اعتماد لازم به طرف‌های مذاکراتی برای صلح آمیز بودن داده شود. این به معنی برد- برد است... من مقصودم این است که ایران مانند همه کشورهاست. ایران تبعیض را نمی‌پذیرد، اما اگر نگرانی منطقی وجود داشته باشد آن را قابل رفع می‌داند.

رییس جمهوری چند روز بعد نیز در نیویورک در گفتگو با شبکه سی.ان.ان: ابراز داشت: ما معتقدیم این مذاکرات سریعتر باید آغاز شود و جدی تر باید ادامه پیدا کند و هر چه سریعتر به پایان برسد، به دلیل اینکه شرایط فعلی به ضرر همه است. شرایط فعلی، شرایط باخت - باخت است؛ همه ضرر می‌کنند ما باید شرایط برد - برد را فراهم کنیم که همه سود ببرند. در دنیای امروز اوضاع اقتصادی جهان با مشکلات فراوان رو به رو است. منطقه ما با مشکلات بسیاری مواجه است. حل و فصل این مسایل می‌تواند به اقتصاد جهانی و منطقه‌ای و همچنین امنیت منطقه‌ای بیشتر کمک کند. محمدجواد ظریف، وزیر امور خارجه، می‌گوید: «باید این واقعیت را درک کنیم و دیگران را هم وادار به درک آن کنیم که سیاست خارجی عرصه بازی با حاصل جمع مثبت و بازی برد - برد است» و این برگرفته از «تئوری بازی‌ها» است. به باور توماس شیلینگ در روابط بین‌الملل بهترین نوع بازی، نوعی است که هیچ یک از طرفین احساس باخت نکنند. بدترین نوع بازی در روابط بین‌الملل بازی باخت - باخت است. در بازی برد یک طرف و باخت طرف دو مهم، ثبات و صلح متزلزل خواهد بود. به همین روی برد - برد همگان را راضی خواهد کرد. (ذاکریان، ۱۳۹۶) در همین راستا و در مذاکرات برجام، روحانی اعلام کردند: از امروز روشن شد که کشور ما دارای یک قدرت بزرگ به نام دیپلماسی است که البته این قدرت را خیلی‌ها در داخل، منطقه و جهان باور نمی‌کردند. باور نمی‌کردند که سیاستمداران و دیپلمات‌های ما قادر هستند با قوی‌ترین دیپلماسی پای میز مذاکره با

دیپلمات‌های کشورهای قدرتمند جهان بنشینند و از حقوق کشور و ملت خود به خوبی دفاع کنند.

از امروز روشن شد که سیاست برد-برد درست و صحیح است. برای آنها که فکر می‌کردند یا باید کلاه سر دیگران گذاشت یا کلاه از سرمان برخواهند داشت روشن شد که می‌توان به توافقی رسید که به نفع کشور و دیگر کشورهای منطقه و جهان باشد. (روزنامه عصر ایران، ۹۴/۱۰/۲۷)

نفی خشونت و افراط

یکی از محورهای اصلی و بین‌المللی در سیاست خارجی روحانی نفی هرگونه خشونت در جهان بوده است. وی با این ذهنیت حتی توانست در اولین حضورش تاثیر شگرفی در نشست مجمع عمومی سازمان ملل ایجاد کند؛ به گونه‌ای که با رایحه پیشنهاد جهان عاری از خشونت و افراطی‌گری، نظرها را به خود جلب کرد و توانست تاثیر بسیار زیادی بر افکار عمومی مردم جهان داشته باشد.

روحانی در اجلاس سازمان همکاری‌های شانگهای در شهریور ۱۳۹۲ نیز مسلح کردن گروه‌های افراطی و تکفیری و به ویژه دستیابی این گروه‌ها به سلاح‌های شیمیایی را بزرگترین خطر برای صلح و امنیت منطقه دانست و تاکید کرد: دنیا نیازمند نفی خشونت و افراطی‌گری است. سازمان ما می‌تواند پرچمدار چنین حرکتی باشد.

وی سپس کمتر از یک ماه بعد در سازمان ملل اینگونه گفت: در چنین فضایی، خشونت-های دولتی و غیردولتی، مذهبی و فرقه‌ای و حتی نژادی افزایش یافته و هیچ تضمینی وجود ندارد که دوران آرامش بین قدرت‌های بزرگ نیز در دام گفتمان‌ها، رفتارها و کردارهای خشن گرفتار نیاید. تاثیر فاجعه بار روایت‌های افراطی و خشن را نباید دست کم گرفت. وی در مجمع عمومی تلاش برای حذف بازیگران منطقه‌ای و سیاست‌مهار را خطرناک و خشونت‌زا دانست. امروز جمهوری اسلامی ایران، شما و همه جامعه جهانی را به برداشتن گامی فراپیش می‌خواند؛ دعوت «جهان علیه خشونت و افراطی‌گری». ما باید بپذیریم و بتوانیم در اینجا افقی را بگشاییم که در آن به جای جنگ، صلح، به جای خشونت، مدارا، به جای خونریزی، پیشرفت،

به جای تبعیض، عدالت، به جای فقر، برخورداری و به جای استبداد، آزادی در سراسر جهان بهتر دیده شود.

رییس جمهور همچنین در فروردین ۱۳۹۳ در نشست چهار جانبه با همتایان افغان، تاجیک و پاکستانی خود بر لزوم اقدام چهارجانبه مشترک برای حفظ امنیت و مبارزه با افراطی گری و دهشت افکنی (تروریسم) تاکید کرد و گفت: در شرایطی هستیم که همه از افراط و خشونت رنج می‌بریم. تروریسم مثل میکروبی است که به مناطق دیگر سرایت می‌کند و هرگونه سستی در مبارزه با تروریسم یا اغماض در جلوگیری از حمایت‌های مالی و تسلیحاتی دیگران به این گروه‌های تروییستی سبب گسترش این پدیده شوم در منطقه شده و روابط کشورها را دستخوش مشکلات غیرقابل پیش بینی خواهد کرد.

در خصوص برقراری امنیت، ضرورت دارد طرحی جامع برای مبارزه با افراط گرایی و مبارزه با خشونت در منطقه آماده شود و از ارسال کمک‌های مالی و تسلیحاتی به گروه‌های افراط گرا و تروریست و خشونت طلب در منطقه به شدت جلوگیری بعمل آید. روحانی در خرداد ۹۳ در دیدار خود از ترکیه نیز مبارزه با خشونت و افراط و تفرقه های نابجا در دنیای اسلام را حایز اهمیت بسیار دانست و بر لزوم آشناسازی جهانیان با اسلام واقعی تاکید کرد.

تنش زدایی، ترویج صلح و مخالفت با جنگ

یکی از محورهای عمده در سیاست خارجی روحانی دوری از تنش‌های منطقه‌ای و بین-المللی و لزوم برقراری صلح است؛ زیرا تنها در شرایط آرامش است که می‌توان برنامه‌های داخلی و بین‌المللی را به ثمر رساند؛ به ویژه اینکه مباحث اقتصادی و رشد و پیشرفت کشورها در شرایط جنگی و تنش با همسایگان و جامعه بین‌المللی دست یافتنی نیست. روحانی در یکی از مهمترین توصیه‌های خود به جامعه جهانی در مجمع عمومی سازمان ملل گفت: باید به جای گزینه ناکارآمد "ائتلاف برای جنگ" در مناطق مختلف جهان به "ائتلاف برای صلح پایدار" در سراسر جهان اندیشید.

وی در گفتگو با «ولادیمیر پوتین» همتای روسی‌اش در شهریور ۹۳ با بیان اینکه اقدام نظامی هزینه‌های بسیاری برای منطقه خواهد داشت، اعلام کرد: باید همه تلاش‌ها برای ممانعت

از وقوع آن انجام شود و جمهوری اسلامی ایران در این راستا آمادگی همکاری گسترده با دولت روسیه را دارد.

روحانی همچنین، تهدید به استفاده از زور را مغل ثبات و امنیت منطقه و تعهدات بین‌المللی و بعد از آن نیز تلاش‌های گسترده بین‌المللی را برای جلوگیری از آغاز جنگی دیگر در منطقه به ویژه حمله آمریکا و متحدانش به سوریه بکار گرفت و تقریباً در همه دیدارهای رسمی و گفتگوهای خود با مقام‌های کشورهای دیگر بر این خواسته تأکید داشت. به عنوان نمونه، روحانی در آذر ۹۳ در گفتگوی تلفنی با "بشار اسد" رئیس جمهوری سوریه با بیان اینکه ایران خواهان ایجاد منطقه‌ای با ثبات برای زندگی بهتر و امنیت کامل ملت‌ها است، گفت: بحران سوریه راه حل نظامی ندارد و استقرار ثبات و صلح در کشور دوست - سوریه - یکی از اهداف جمهوری اسلامی ایران است؛ چرا که ایران اساساً تروریسم و افراطی‌گری را نه تنها خطری برای مردم سوریه می‌داند، بلکه آن را تهدیدی برای کل منطقه تلقی می‌کند.

رئیس جمهوری تصریح کرد: ما با دنیا در حال ستیز و جنگ نیستیم، اما بر روی منافع و مصالح ملی خود محکم و مقتدر ایستاده‌ایم و در عین حال بر تعامل سازنده و سالم و موثر با دنیا اصرار داریم. (ایرنا، ۹۳/۶/۶) دکتر زیبا کلام با اشاره به سیاست خارجی دولت نهم و دهم اظهار می‌دارد: دولت احمدی‌نژاد رویکرد ایدئولوژیک به سیاست خارجی داشت و شعار مدیریت جهان و فروپاشی آمریکا و ... می‌داد، اما دولت آقای روحانی شعار نمی‌دهد و منافع ملی را دنبال می‌کند. یعنی خیر و صلاح مملکت را می‌بیند. او با بیان اینکه برجام محصول نگاه غیر غرب‌ستیزانه و مبتنی بر منافع ملی است، البته نهادهای دیگری هستند که همچنان بر طبل نابودی و شعارزدگی می‌کوبند، اما آنچه توسط دولت دنبال می‌شود نگاه دوستانه به سایر کشورها و تنش‌زدایی است. برجام موجب شد دنیا متوجه شود دولت ایران نگاه ایدئولوژیک به مسائل ندارد و محور نگاهش منافع ملی است. (گذار نیوز؛ زیبا کلام، ۹۴/۱۱/۱۷)

منطقه گرایی

بهبود روابط با کشورهای منطقه یکی از محورهای اصلی در سیاست خارجی روحانی بوده است؛ به گونه‌ای که اولین سفر خارجی وی پرداختن به اجلاس با حضور مقام‌های بسیاری از

کشورهای منطقه بوده است. روحانی از اوایل دوران ریاست جمهوری با بیشتر سران ارشد کشورهای همسایه دیدار مستقیم داشته است و در گفتگوها بر تلاش ایران در ارتقای روابط اقتصادی و سیاسی با کشورهای همسایه و دوست تاکید کرده است. روحانی در دیدار با مقام-های کشورهای همچون ارمنستان، کویت، قطر، عراق، افغانستان، پاکستان و دیگر کشورهای همسایه، یا در گفتگوهای تلفنی با اشاره به اشتراکات تاریخی، فرهنگی و جغرافیایی و ظرفیت های موجود بر لزوم نزدیکی و همکاری بیشتر کشورها تاکید داشت. وی در دیدار با امیر کویت گفت: جمهوری اسلامی ایران آمادگی دارد تا با همه کشورهای منطقه به ویژه کویت در راستای تقویت ثبات و امنیت منطقه، مشارکت و تعامل بیشتری داشته باشد. رییس جمهوری در دیدار با رییس جمهوری آذربایجان در تهران، با بیان اینکه جمهوری اسلامی ایران از لحاظ فرهنگی، تاریخی، دینی و مذهبی احساس قرابت زیادی با جمهوری آذربایجان دارد، خاطر نشان کرد: ما می‌خواهیم رابطه نزدیک و برادرانه دو کشور روز به روز توسعه و دوام بیشتری پیدا کند. روحانی در نشست سران کنفرانس تعامل و اعتمادسازی آسیا (سیکا) تحکیم پیوندهای اقتصادی و سرمایه‌گذاری‌های مشترک میان اعضای سیکا را از موثرترین راهکارها برای ارتقای همگرایی منطقه‌ای در اقتصاد جهانی برشمرد و بر ضرورت تحرکات و تعاملات منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای سازمان سیکا تاکید کرد. (ایرنا، ۹۳/۶/۶) دکترین منطقه‌گرایی در سیاست خارجی ایران باعث می‌شود که اولاً منافع ملی ایران به نحو احسن حفظ شود، ثانیاً امنیت ملی ارتقاء یافته، ثالثاً بازارهای جدید برای اقتصاد ایران باز شده و رابعا همکاری‌های منطقه‌ای راه را برای خروج نیروهای نظامی از این منطقه تسهیل نماید. (ملکی، نبض ایران، ۱۳۹۶)

صلح و ثبات در منطقه

دیدگاه جمهوری اسلامی ایران در مسایل منطقه‌ای، همواره ایجاد صلح و ثبات و برقراری آرامش بین کشورها بوده است. جمهوری اسلامی ایران معتقد است اگر اختلاف نظری بین کشورها وجود دارد باید از طریق سیاسی و گفتگو حل شود. (پایگاه اطلاع رسانی ریاست جمهوری، ۹۳/۲/۱۵) برقراری صلح و ثبات در منطقه هم همکاری‌های منطقه‌ای و هم عزم ملی کشورها را در رابطه با تامین امنیت خودشان می‌طلبد. دکتر سید وحید ظهوری حسینی-

عضو موسس بنیاد علمی - فرهنگی کوثر می‌گوید: امروز با همکاری‌های منطقه‌های بسیار بهتر می‌توان به صلح و امنیت دست یافت و نیازی نیست که کشورهای دور به منطقه آمده و در این مورد تصمیم بگیرند و طبیعی است که آنها بیشتر به دنبال تامین امنیت و منافع خود باشند. به گفته ظهوری حسینی نفس برگزاری کنفرانس و نشست تاثیر چندانی در برقراری صلح و امنیت نخواهد داشت، باید برنامه‌های دقیق و عملی برای اجرایی کردن مصوبات نشست‌ها سنجیده شود و باید سعی شود که نتایج مطلوب از تعامل و همکاری کشورهای منطقه حاصل شود و اگر هم قرار است همکاری از کشورهای خارج منطقه صورت بگیرد باید با توافق کشورهای منطقه باشد.

این کارشناس سیاسی اضافه می‌کند: اگر هر کشوری بخواهد بصورت مستقل با کشورهای دور و قدرتمند ارتباط برقرار کند، منافع منطقه تامین نخواهد شد. مرضیه افخم سخنگوی وزارت امور خارجه ایران در نشست خبری خود می‌گوید: در دو سال گذشته با رویکرد تعاملی خود نشان داده‌ایم برای ثبات منطقه اهمیت قائل هستیم. سخنگوی وزارت امور خارجه ایران ادامه داد: جمهوری اسلامی نه تنها برای ثبات و صلح اهمیت قائل است، بلکه آن را دارای اولویت می‌داند و آماده گفتگو با کشورهای منطقه است. افخم با بیان اینکه سیاست خارجی ایران در دو سال گذشته مکرراً به دنبال صلح بوده است، گفت: تروریسم محکوم به شکست است و رویکرد دولت یازدهم نشان داده که ستیزه گر نیست. (پایگاه اطلاع رسانی وزارت امور خارجه، ۹۴/۶/۵) سیاست خارجی ما در چارچوب اصول خاصی است، ما در منطقه خواهان ثبات و صلح و از بین رفتن زمینه‌های جنگ هستیم. روابط ایران براساس منافع ملی و منافع ملت‌های مختلف با بازیگران بین‌الملل از جمله غرب تنظیم می‌شود.

موازنه قدرت بر اساس مفهوم اعتدال

محور حرکت جمهوری اسلامی ایران دیپلماسی اعتدال‌گرایی است. مجید تخت روانچی، معاون اروپا و آمریکای وزارت امور خارجه می‌گوید: «اعتدال حد وسط بین افراط و تفریط است. اصول ما بر ایمان محترم است. سیاست اعتدال‌گرا به معنای کنار کشیدن از اصول نیست و از بعد دینی آیاتی که در قرآن آمده است نیز بر این امر توجه دارد.

با توجه به سفر هیات‌های تجاری و پارلمانی اروپایی به ایران، معاون اروپا و آمریکای وزارت خارجه نیز با تاکید بر این مساله که رفت و آمد بین ایران و اروپا برقرار است، گفت: «ما سیاست اعتدال را در ارتباط با اروپا دنبال می‌کنیم و می‌خواهیم در عین حفظ اصول با اروپا ارتباط سازنده داشته باشیم و معتقدم ایران و اروپا در سایر مسائل می‌توانند مکمل یکدیگر باشند.» در عین اینکه مسئولان اروپا به ایران سفر می‌کنند به آنان تاکید داریم که روابط باید به صورت برابر باشد.

او تاکید کرد که دستگاه دیپلماسی دولت روحانی نشان داده سیاست خارجی اعتدال‌گرا عملی است و می‌تواند نتایج مثبتی داشته باشد. این دیپلمات ایرانی با بیان اینکه سیاست اعتدال در عین حفظ اصول با دنیا تعامل سازنده دارد توضیح داد سیاست اعتدال به معنای دوری از افراط و تفریط است. این عضو مذاکره‌کننده هسته‌ای ضمن تاکید بر اینکه ایران در مذاکرات هسته‌ای سیاست اعتدال‌گرایی را دنبال کرده است، گفت: سیاست خارجی اعتدال‌گرا اگر به خوبی اجرا شود، به برد-برد خواهد رسید؛ یعنی حاصل جمع صفر نخواهد داشت.

از نگاه دهقانی فیروزآبادی اعتدال‌گرایی باید در سیاست خارجی نهادینه شود. در واقع اعتدال‌گرایی باید به‌گونه‌ای نهادینه شود که اگر فردی غیراعتدالی هم حضور داشت، نتواند چرخه اعتدالی را بر هم بزند. دهقانی اعتدال‌گرایی در سیاست خارجی را نبود آرمان‌گرایی تخیلی و گرایش به آرمان‌گرایی واقع‌بینانه دانست و گفت: «البته آرمان لازمه سیاست است، اما راهی نداریم، جز اینکه در مسیر واقعیت‌ها پیش برویم.» او با اشاره به اینکه در دو دولت قبلی آرمان‌گرایی به حد اعلائی خود رسیده بود، تاکید کرد: «مشخص بود که دولت بعد از دولت‌های نهم و دهم، باید به سمت واقع‌گرایی یا همان اعتدال‌گرایی حرکت کند.» دهقانی فیروزآبادی با تاکید بر ضرورت اعتدال‌گرایی کارگزاران سیاست خارجی، گفت: «در سیاست خارجی نباید گفتمان‌های متعدد حاکم باشد؛ زیرا دچار تناقض گفتمانی خواهیم شد.» از نظر دکتر نقیب زاده داشتن پایتخت فعال دیپلماتیک از نشانه‌های اقتدار است. او با بیان اینکه یکی از نشانه‌های اقتدار و شانیت در عرصه بین‌الملل، داشتن پایتختی است که مرکز رفت و آمدهای بسیار دیپلماتیک، همایش‌ها و دیدارهای مختلف باشد، گفت: این امر از نتایج سیاست اعتدال‌گرای دولت است. احمد نقیب‌زاده با اشاره به دوران هشت ساله دو دولت پیشین، گفت:

«خوشبختانه، شاهد هستیم که بعد از هشت سال افراطی‌گری، امروز با دولتی روبه‌رو هستیم که بر خردگرایی و اعتدال در امور تاکید دارد». نقیب‌زاده همچنین ریشه بسیاری از مفاسد در جامعه را عدم توزیع عادلانه امکانات و منابع عنوان کرد و گفت: «اگر دولتی که امروز به عنوان نهاد میانه‌گرا و اعتدالی بر سرکار آمده است، توزیع عادلانه منابع مالی و امکانات را در دستور کار قرار دهد، بسیاری از مشکلات و مفاسد از بین خواهد رفت.» به گفته این استاد علوم سیاسی، افراط و تفریط و میدان دادن به یک گروه و حذف سایر اندیشه‌ها و گروه‌ها مهم‌ترین ضربه‌ای است که به دولت‌ها می‌خورد؛ زیرا این کار به معنی تبعیض است و تبعیض نیز نفرت و کینه را نسبت به دولت و حکومت ایجاد می‌کند. به عقیده نقیب‌زاده، با پیش گرفتن سیاست اعتدال‌گرا با استقبال بسیار جهانیان روبه‌رو هستیم. دکتر حسین دهشیار می‌گوید: صحنه داخلی با صحنه تحولات بین‌الملل متفاوت است؛ در صحنه داخلی قواعدی وجود دارد که در صحنه بین‌الملل اجماع نظری درباره آن وجود ندارد. او تاکید کرد که یکی از معضلات سیاست خارجی ایران این است که باید اهداف خود را مشخص کند و بداند می‌خواهد به چه هدفی برسد تا بر مبنای آن تلاش کند. دهشیار همچنین تاکید می‌کند که تئوری‌ها در عرصه روابط بین‌الملل و رفتارهای هر کشوری اهمیت دارند. اگر چارچوب تئوریک نداشته باشیم، مسیرهای زیگزاگی می‌رویم و در آخر هم به جایی نمی‌رسیم. (روزنامه دنیای اقتصاد، ۹۲/۱۲/۲۲)

مهمترین شاخص گفتمان اعتدال در سیاست خارجی را می‌توان تعادل و توازن بین این دو عنصر اساسی تلقی و تعریف کرد. به گونه‌ای که رئیس‌جمهور منتخب در نخستین اظهارات و سخنان خود در تبیین گفتمان اعتدال به طور عام و سیاست خارجی به طور خاص به این شاخص و ویژگی تصریح می‌کند: «اعتدال بدون... آرمان‌گرایی در کنار واقع‌گرایی... امکان پذیر نیست». (روحانی در دیدار با جمعی از روحانیون ۹۲/۴/۱۲) در جای دیگر در توضیح گفتمان اعتدال در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران می‌گوید: «در گفتمان اعتدال در سیاست خارجی، واقع بینی یک اصل است، اما با توجه به ارزشها و آرمان‌های جمهوری اسلامی ایران؛ و باید اعتدال بین واقع بینی و آرمان خواهی، توازن لازم را برقرار کند». (همایش افق رسانه ۹۲ /۴/۸)

مهمترین دلیل تقویت واقع‌گرایی در سیاست خارجی دولت یازدهم؛ به ماهیت گفتمان این دولت باز می‌گردد. گفتمان دولت تدبیر و امید «اعتدال» است. یکی از عناصر کانونی گفتمان اعتدال نیز واقع‌بینی و واقع‌گرایی است. چون اگر اعتدال را با همه اختلاف نظری که شاید در معنای آن باشد، میانه دو حد افراط و تفریط تعریف کنیم، متضمن و مستلزم واقع‌بینی است. افراط‌گرایی و تندروی هیجانی نتیجه نشناختن یا ندیدن واقعیت‌ها یا درک نادرست آنهاست. از سوی دیگر، تفریط نیز معلول درک نادرست و سوءبرداشت از واقعیت‌هاست. (دهقانی فیروز آبادی؛ ۹۲/۴/۱۱)

امنیت ملی

اولویت سیاست خارجی دولت روحانی در درجه اول تأمین و حفظ منافع ملی از طریق اعتماد سازی و تنش‌زدایی با جهان خارج است. (سخنرانی روحانی، اردیبهشت ۱۳۹۲) حسن روحانی بر این باور است که اساس سیاست خارجه بایستی در راستای تأمین منافع ملی ایران باشد و اگر سیاست خارجی قادر بود تأمین منافع ملی را تضمین و کشور را در راه توسعه و گسترش قرار دهد و به سخن ساده‌تر هزینه‌ها را کاهش و سودها را افزایش دهد، این سیاست خارجی مطلوب خواهد بود.

بنابراین بر مبنای حقیقت‌های دنیای کنونی و شرایطی که ما حالا داریم، باید هزینه‌ها را کم و فایده‌ها را بیفزاییم. سیاست خارجه در چارچوب منافع و امنیت ملی باید تعریف و تدوین گردد. در سیاست خارجه بایستی از تجربیات مطلوب دولت‌های پیشین و حتی دولت نهم و دهم که من منتقد این دولت بوده و هستم باید بهره برد.

حسن روحانی بر این باور است افرادی که بار امانت سیاست خارجی را بر دوش می‌گیرند باید افرادی حرفه‌ای، با کار دقیق کارشناسی، روی گشاده و شهامت باشند. ما در بیان منافع ملی‌مان باید با کمال شهامت حرف بزنیم و با کسی تعاریف نداریم، ولی سخن باید عادلانه، دقیق و منطقی باشد. این عرصه جای شعر و شعار نیست، جای فهم درست مسائل و وقایع جهانی است و اگر نتوانیم به درستی درک کنیم و نتوانیم در تصمیم‌سازی و دیگر مسائل مرتبط با آن موفق باشیم در اجرا نیز موفق نخواهیم بود. اگر ملت احساس کند که ما با تدبیر کار می‌کنیم حتی اگر دنیا هم بخواهد زور بگوید تمام ملت پشت سر ما خواهد بود و اگر شعار

بدهیم و بی‌منطق حرکت کنیم و نحوه سلوک ما به گونه‌ای باشد که مردم احساس کنند که ما دقیق عمل نکردیم اجماع ملی ایجاد نمی‌شود. مقام معظم رهبری بر مبنای ماهیت دینی نظام بهتر و تثبیت و گسترش اسلام می‌اندیشند و همه مفاهیم و عناوین را در پرتو حاکمیت و نهادینه ساختن آموزه‌های دین تحلیل و تعبیر می‌کنند. از نگاه رهبری، امنیت ملی همان فرایند گسترده حفظ دستاوردهای انقلاب اسلامی است و دستیابی به آرمان‌های متعالی و هموار ساختن مسیر رشد و تعالی مرهون توسعه اقتدار روز افزون سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی؛ تا بتواند با بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌ها، امکانات و استعدادها درونی بحران‌های ناخواسته داخلی و تهدیدهای دشمنان خارجی را یکی پس از دیگری خنثی نماید و به سلامت به سر منزل مقصود برسد. مقام معظم رهبری هم مسیر صعود به قله افتخارات کشور را عبور از پل‌های امنیت ملی می‌داند:

امنیت، مقوله بسیار مهمی است و بدون امنیت، یک کشور در همه عرصه‌ها و صحنه‌های فعالیت و تلاش دچار مشکل است، در مقوله علم، در مقوله پیشرفت‌های اقتصادی، در مقوله مسائل معیشتی و شهروندی، در مقوله سازندگی کشور، در همه مقولاتی که می‌تواند افتخارات بزرگ ملی را برای یک کشور به ارمغان بیاورد، پیش نیاز اصلی و اساسی عبارت است از امنیت. امنیت ملی نظام جمهوری اسلامی در اندیشه رهبری همانند سایر مفاهیم و تعابیر مهم و محوری سیاسی در قلمرو مکتب حیات‌بخش اسلام و آموزه‌های دینی تفسیر و تحلیل می‌شود که مجموعه عواملی همانند اعتقادات دینی، خدمتگزاری، عدالت طلبی، دشمن شناسی و مشارکت عمومی و ... در پیدایش مؤلفه‌های امنیت ملی و استقرار آن سهیم هستند. بر این اساس (امنیت ملی) در نظام جمهوری اسلامی ایران یک مقوله قدسی و ارزشی به شمار می‌آید.

مذاکرات هسته‌ای

سیاست حسن روحانی در مساله هسته‌ای ایران، تلاش برای خروج پرونده ایران از شورای امنیت در کنار تکمیل فناوری هسته‌ای در کشور است. حسن روحانی می‌گوید: هم برای ایران و هم برای دشمنان و کشورهای غربی تنها روش، گفتگو و مذاکره است. مقصود دولت بایستی در نهایت این باشد که تحریم‌ها زوده شود؛ چرا که به سود ملت ما نمی‌باشد. اینکه در کدام

نشست و به چه شکل موضوع لغو تحریم‌ها را مطرح کنیم، یک تاکتیک مذاکره‌ای است. باید مقداری راهکارها و لحن و ادبیات‌مان تغییر کند. ضمن اینکه به نظم جهانی انتقاداتی داریم اما به معنی تقابل با دنیا هم نیست. باید به نوعی با دنیا در تعامل باشیم که هزینه‌هایمان را کاهش دهیم و خود را به مقاصدی که در سند چشم‌انداز است نزدیک کنیم. اگر غرب حقیقتاً به دنبال اعتماد نسبت به فعالیت‌های هسته‌ای ایران است روشی جز مذاکره ندارد و ما هم برای نیل به حقوق‌مان و شکستن تحریم‌ها و گذر از مسیری که اکنون دشمن برای ما به وجود آورده است مذاکره بهترین روش است. در جهان سیاست خارجی نیاز است به دنبال یارگیری باشیم. در شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی ۳۵ کشور وجود دارد که باید از میان آنها یارگیری کنیم تا به مقصودمان برسیم. حسن روحانی گفته است بایستی اسلوبي را برگزینیم که ایران را به هدفش برساند نه راهی که تکبیرآفرین باشد. یکی از مجال‌هایی که برای آمریکایی‌ها موجود است در صحنه ۱+۵ است. اگر آنها قصد دارند در خصوص پرونده هسته‌ای سخن بگویند مذاکرات فرصت مناسبی است، اما اینکه آمریکا به جلسات می‌آید و سختگیری و مقاومت نابجا می‌کند فرصتی است که از دست می‌رود. روحانی می‌گوید با عزم سیاسی، احترام متقابل و تأمین منافع مشترک و تنها از طریق تحقق عینی حقوق مردم ایران می‌توان صلح آمیز بودن برنامه هسته‌ای ایران را تضمین نمود. با اعتمادسازی متقابل می‌توان در یک دوره زمانی کوتاه به این تضمین متقابل دست یافت.

محمدجواد ظریف وزیر امور خارجه ایران می‌گوید اگر آمریکا به دنبال بازی با حاصل جمع صفر در صحنه بین‌المللی باشد، هم خودش می‌بازد و هم طرف مقابل. باید این واقعیت را درک کنیم و دیگران را هم وادار به درک آن کنیم که سیاست خارجی عرصه بازی با حاصل جمع مثبت است و بازی برد - برد است. مردم ایران از حقوقشان نخواهند گذشت و هیچ دولتی هم نمی‌تواند از حقوق مردم بگذرد، اما می‌خواهیم به دنیا نشان دهیم که هیچ تهدیدی از جانب ایران وجود ندارد. ما اصولاً سلاح هسته‌ای را در جهت امنیت کشور نمی‌دانیم. وجود آنها را تهدید امنیت می‌دانیم. سلاح هسته‌ای جایگاهی در دکترین دفاعی ایران ندارد و مایه تهدید است به جای فرصت. ایران کشور قدرتمندی است و نیازمند حضور فعال و قدرت اجماع سازی است. باید زمینه‌چینی‌ها مرحله به مرحله انجام شود و در کنار آن با مذاکرات هوشمندانه

در برنامه‌ریزی میان مدت و دراز مدت زمینه تحریم‌ها را از بین برد. امیدواریم بتوانیم با برنامه ریزی، طراحی و اجماع داخلی این کار را انجام دهیم. تهدید در منطقه ما در زمینه هسته‌ای، اشغال و توسعه طلبی اسرائیل است نه تهدید موهومی به نام ایران.

در نتیجه تفاهم میان ایران و شش قدرت جهانی در جریان مذاکرات وین دستاوردهای متعددی در حوزه هسته‌ای و لغو تحریم‌ها حاصل گردید. جمهوری اسلامی ایران و دولت‌های عضو گروه ۵+۱ (شامل آمریکا، آلمان، انگلیس، چین، فرانسه و روسیه همراه با نماینده عالی سیاست خارجی اتحادیه اروپایی) پس از ۲۲ ماه مذاکره سخت و فشرده، سرانجام در روز ۲۳ تیر ۱۳۹۴ برای رفع سوء تفاهم‌ها در مورد برنامه صلح آمیز هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران و همزمان لغو تحریم‌های ظالمانه علیه ملت ایران تفاهم نمودند. در نتیجه این تفاهم که با رعایت چارچوب‌ها، دستورالعمل‌ها و خطوط قرمز جمهوری اسلامی ایران تدوین گردیده است، دستاوردهای زیر در حوزه هسته‌ای و لغو تحریم‌ها حاصل گردید مؤلفه‌هایی که در پی خواهند آمد خلاصه‌ای از برنامه جامع اقدام مشترک بین ایران و ۵+۱ می‌باشد که در تاریخ ۲۳ تیر ۱۳۹۴ بین جمهوری اسلامی ایران و کشورهای ۵+۱ مورد توافق واقع گردید. در نتیجه این برجام:

- قدرت‌های جهانی برنامه هسته‌ای صلح‌آمیز جمهوری اسلامی ایران را به رسمیت شناخته و اعمال حقوق هسته‌ای ملت ایران را در چارچوب معاهدات بین‌المللی محترم می‌شمارند؛

- برنامه هسته‌ای ایران که به ناحق به عنوان تهدیدی برای صلح و امنیت بین‌المللی معرفی شده بود، اکنون به موضوعی برای همکاری بین‌المللی با سایر کشورها در قالب استانداردهای بین‌المللی تبدیل می‌گردد؛

- ایران به عنوان یک قدرت دارای فناوری هسته‌ای و برخوردار از برنامه هسته‌ای صلح‌آمیز، از جمله چرخه کامل سوخت و غنی سازی، توسط سازمان ملل متحد مورد شناسایی قرار می‌گیرد؛

- قطعنامه‌های تحریمی ناعادلانه شورای امنیت سازمان ملل متحد، شامل کلیه تحریم‌های اقتصادی و مالی تحمیل شده علیه کشورمان، در قالب یک چارچوب مورد تفاهم و از طریق صدور یک قطعنامه جدید به یکباره لغو خواهند شد؛
- با صدور قطعنامه جدید ذیل ماده ۲۵ منشور ملل متحد، ضمن اشاره به ماده ۴۱ منشور صرفاً در بندهای مربوط به لغو تحریم‌های گذشته، تحول ماهوی در نحوه برخورد شورای امنیت با ایران ایجاد خواهد شد؛
- همه تأسیسات و مراکز هسته‌ای ایران به کار خود ادامه خواهند داد. به خلاف خواسته‌های اولیه طرف مقابل، هیچ کدام نه برچیده می‌شوند نه تعطیل؛
- سیاست جلوگیری از غنی‌سازی ایران شکست خورد؛ برنامه غنی‌سازی ایران ادامه خواهد یافت؛
- زیرساخت هسته‌ای ایران حفظ خواهد شد. هیچ سانتریفیوژی از بین نخواهد رفت و کار تحقیق و توسعه روی کلیه سانتریفیوژهای کلیدی و پیشرفته ایران ادامه می‌یابد؛
- راکتور آب سنگین اراک به عنوان یک راکتور آب سنگین باقی مانده و ضمن مدرن سازی و اضافه کردن قابلیت‌ها، آزمایشگاه‌ها و تأسیسات جدید به آن با همکاری صاحبان پیشرفته‌ترین و امن‌ترین فن‌آوری‌های روز جهانی، خواسته‌های اولیه برای برچیده شدن یا تبدیل آن به راکتور آب سبک به کنار گذاشته شده‌اند؛
- ایران به عنوان یک تولیدکننده محصولات هسته‌ای، به خصوص دو محصول راهبردی "اورانیوم غنی‌شده" و "آب سنگین"، وارد بازارهای جهانی خواهد شد و تحریم‌ها و محدودیت‌ها علیه صادرات و واردات مواد هسته‌ای - که بعضاً ۳۵ سال در جریان بود - بی‌تأثیر می‌گردد؛
- تحریم‌های اقتصادی و مالی در حوزه‌های بانکی، مالی، نفتی، گازی، پتروشیمی، تجاری، بیمه، حمل و نقل وضع شده توسط اتحادیه اروپایی و آمریکا که به‌بهانه هسته‌ای ایران وضع شده است، در ابتدای اجرای توافق به‌طور یک‌جا لغو می‌شوند؛
- الزام بر ممنوعیت فعالیت موشکی کشورمان از جمله در حوزه موشک‌های بالیستیک به محدودیت‌هایی در حوزه موشک‌های طراحی شده برای سلاح هسته‌ای که جمهوری اسلامی ایران هیچ‌گاه به‌دنبال آن نبوده و نخواهد بود، تبدیل خواهد شد؛

- و بالاخره در حوزه انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای زمینه همکاری‌های گسترده بین‌المللی با ایران در حوزه ساخت نیروگاه‌های جدید هسته‌ای، راکتورهای تحقیقاتی و پیشرفته‌ترین حوزه‌های صنعت هسته‌ای ایجاد می‌گردد. (خبرگزاری تسنیم، ۹۴/۴/۲۴)

رئیس‌جمهور ایران گفت: ما در این مذاکرات ۴ هدف را دنبال می‌کردیم. هدف اول آن بود که توانمندی هسته‌ای و فناوری هسته‌ای و حتی فعالیت هسته‌ای را بتوانیم در داخل کشور ادامه دهیم. هدف دوم این بود که تحریم‌های غلط و ظالمانه و ضدانسانی را لغو کنیم. هدف سوم این بود که کلیه قطعنامه‌هایی که از دید ما قطعنامه‌های غیرقانونی بود در شورای امنیت سازمان ملل را لغو کنیم، و هدف چهارم این بود که پرونده هسته‌ای ایران را از فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد و اساساً از شورای امنیت خارج کنیم. در توافق امروز و در این برنامه جامع اقدام مشترک هر چهار هدف حاصل شده است.

نتیجه‌گیری :

اصول و محورهای سیاست خارجی دولت روحانی در چارچوب تعامل سازنده با جهان معرفی و از آن به عنوان کلیدی برای حل مشکلات سیاسی و اقتصادی کشور یاد می‌شود. از اصول و محورهای این ایده می‌توان به مواردی همچون دوری از تنش و تنش‌زدایی، عقلانیت و تدبیر در عرصه سیاست خارجی، اعتمادسازی، دیپلماسی فعال و پویا، تلاش برای متوازن کردن و بهبود روابط با کشورهای جهان به خصوص با کشورهای همسایه و مذاکره دو جانبه از موضع احترام متقابل اشاره کرد. واکاوی تحلیلی سیاست تعامل سازنده با جهان دولت یازدهم بیشترین قرابت را با ایده «دولت توسعه‌گرا» دارد، بدین معنا که دولت در عرصه سیاست خارجی می‌بایست تمام تلاش خود را برای ایجاد زمینه و انگیزه برای رشد و توسعه اقتصادی مهیا سازد.

راهبرد کلان در سیاست خارجی روحانی عبارت است از: تفاهم و اجماع در سطح ملی و همکاری در روابط خارجی بر اساس اصول سه‌گانه «عزت، حکمت و مصلحت» و رویکرد تمام‌سازنده و مؤثر است. این موارد به خوبی نشان می‌دهد که روحانی هدف‌نهایی دولت در عرصه سیاست خارجی را ایجاد زمینه مساعد بین‌المللی برای تعامل سازنده و در نتیجه رشد و توسعه اقتصادی ارزیابی می‌کند. لذا سیاست خارجی مبتنی بر تعامل سازنده و مؤثر اقتضاء

می‌کند که روندهای جهانی مورد شناسایی قرار گیرند و حوزه‌هایی که کشور در آنها از مزیت نسبی برخوردار است تعیین شوند. در راستای چنین فرآیندی از سیاست خارجی روحانی که همواره بدنبال تقویت امنیت ملی، رفع تهدیدات خارجی و خنثی سازی تبلیغات در خصوص ترویج ایران هراسی در جهان و به ویژه منطقه، ارتقای اعتبار و افزایش احترام و عزت ایران در سطح منطقه و جامعه بین‌المللی تعریف می‌شود می‌توان به سؤال ارائه شده در این نوشتار پاسخ داد که با مولفه‌های تشریح شده در فوق جمهوری اسلامی ایران پتانسیل لازم برای قدرت منطقه‌ای بودن را دارد و همواره سعی داشته است از طریق نفوذ "گفتمان" به مقصود خود برسد که به نظر می‌رسد با بررسی اسناد و مدارک موجود در طول دوران ریاست جمهوری وی، این مهم تقریباً محقق شده است و مهمترین دلیل برای این امر حضور آمریکا و پنج قدرت بزرگ اروپایی در میز مذاکرات هسته‌ای بوده است.

منابع فارسی

کتب

- احدیان، محمد سعید (۱۳۹۴)، برنامه جامع اقدام مشترک در تحلیل کلان و خرد، مشهد: انتشارات مؤسسه خراسان
- بعیدی نژاد، حمید (۱۳۹۴)، گام به گام با برنامه جامع اقدام مشترک، از آغاز تا فرجام، تهران: انتشارات مخاطب
- جمعی از نویسندگان (۱۳۹۵)، برنامه جامع اقدام مشترک؛ سیاست‌ها، دستاوردها و الزامات، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی
- دهقانی فیروزآبادی، جلال (۱۳۸۸)، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، سمت
- (۱۳۸۴)، تحولات گفتمانی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران، موسسه انتشاراتی روزنامه ایران
- رضائی، روح‌الله (۱۳۸۰)، چارچوب تحلیلی برای بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، ترجمه علیرضا طیب، تهران، انتشارات نی
- سیف زاده، سید حسین (۱۳۷۴)، نظریه‌های مختلف در روابط بین‌الملل، تهران، انتشارات قومس، چاپ چهارم
- سریع القلم، محمود (۱۳۹۰)، اقتدارگرایی ایرانی در عهد قاجار، محمود سریع‌القلم، تهران: فرزانه روز
- قوام، عبد‌العلی (۱۳۸۴)، روابط بین‌الملل نظریه‌ها و رویکردها، تهران، نشر سمت
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۴): تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل، تهران، نشر سمت
- محمدی، منوچهر (۱۳۸۷)، آینده نظام بین‌الملل و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه
- وزارت امور خارجه، (۱۳۹۴)، متن کامل برنامه جامع اقدام مشترک (برنامه جامع اقدام مشترک) به همراه ضمیمه، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه

مقالات

- ذبیحی، رضا (۱۳۹۱)، تاثیر هویت اسلامی - انقلابی بر رفتار سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در موضوع هسته‌ای در دوره خاتمی و احمدی نژاد، مجله علوم سیاسی (باقرالعلوم)، سال پانزدهم، شماره ۵۹
- ابوالحسن شیرازی، حبیب اله (تابستان ۱۳۹۴)، کالبدشکافی مذاکره هسته‌ای ایران و آمریکا تا حصول برنامه جامع اقدام مشترک و تصویب قطعنامه ۲۲۳۱، پژوهشنامه روابط بین‌الملل، دوره ۸، شماره ۳۰، تهران